

УДК 821.161.2'37'23:398.831

DOI <https://doi.org/10.52726/as.humanities/2021.3.30>

Т. В. НИКОЛЮК

*кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри української та іноземної лінгвістики,
Луцький національний технічний університет, м. Луцьк, Україна
Електронна пошта: toma.lntu@ukr.net
<http://orcid.org/10000-0003-0440-5358>*

Н. В. ШКЛЯЄВА

*кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри української та іноземної лінгвістики,
Луцький національний технічний університет, м. Луцьк, Україна
Електронна пошта: ira200601sand@gmail.com
<http://orcid.org/0000-0003-1324-8841>*

СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ УКРАЇНСЬКИХ КОЛИСКОВИХ ПІСЕНЬ

У статті проаналізовано українські колискові, які, як виявилось, є способом взаємодії виконавця й дитини та засобом впливу на сенсорну систему малюка.

За допомогою теорії Д. Гріндера та Р. Бендлера охарактеризовано мовну (дискретну) карту колісанок та визначено, що образи в колискових представлені у візуальній, аудіальній, кінестетичній, нюховій, смаковій репрезентативних системах. Найбільший вплив виконавця на слухача здійснюється за допомогою кінестетичної та візуальної системи.

Досліджено, що для багатьох пісень властиві одноманітність та ритмічність мелодії колискових, що співпадають із систематично повторюваними рядками. Повторення роблять тексти більш зрозумілими, спрощують їх сприйняття. Деякі колісанки побудовані так, що кожен рядок повторюється по два чи більше разів. Найчастіше декілька разів озвучуються вигуки «люлі», «баю-бай». Вони набувають форм кліше і дублюються в багатьох піснях.

Заспокійливий ефект колискових полягає в монотонній мелодії та простоті змісту (що й реалізується за допомогою багатьох повторів).

Визначено, що декотрі колісанки мають мотив замовлянь, що подеколи реалізуються в прийомі паралелізму.

Зроблено висновок, що у піснях на ніч життя дитини моделюється в яскравих образних описах, проєктується образ ідеальної дитини-помічника.

Виявлено, що українські пісні для дітей виконуються індивідуально, тому в багатьох текстах є чоловічі чи жіночі імена.

Охарактеризовано окремих тип колискових, ті, в яких використовується прийом шаржування. Проаналізовано й декілька колискових-прокльонів.

Визначено, що оповідний характер мають колісанки, що нагадують казки на ніч. Це прості історії в пісенній формі.

Ключові слова: репрезентативні системи, візуальна система, кінестетивна система, слухова система, нюхова система, сугестивні колискові.

Постановка проблеми. Українські колискові пісні – один із найдавніших жанрів народної словесності. У минулому вони виконувались не тільки для того, щоб приспати дитину, а й задля того, аби привернути до неї або відвернути певні духовні сили, оберігати від зла, сприяти її здоров'ю і швидкому росту, тому деякі дослідники знаходять спільне у колискових та замовляннях [Шуляк 2016]. Під поняттям «колискові пісні» у фольклористиці прийнято розуміти ліричні пісенні твори, які виконуються

матір'ю (рідним батьком чи іншими членами родини) над колискою дитини для того, щоб її приспати. Це жанр, що сягає корінням міфологічного періоду творчості. Це один із найбагатших і найменш вивчених розділів української народної творчості.

Предметом дослідження статті є змістове навантаження колискових пісень, вивчення мовного складника.

Об'єкт дослідження – колискові, зібрані й записані студентами Луцького педагогічного

коледжу та упорядковані Галиною Давидюк (2020) та збірка колискових, упорядниками яких є фольклористи Г. Сухобрус та Й. Федас (1973).

Мета статті – визначення тематики колискових, їх значення.

Практичне значення одержаних результатів полягає у подальшому їх використанні у фольклористиці та лінгвістиці.

Виклад основного матеріалу. Колискові як жанр цікавили дослідників здавна. Колисанки представлені у фольклорних збірниках та дослідженнях починаючи з 16–17 ст. до нашого часу, включаючи не тільки фольклористичні, а й музикознавчі та етнографічні публікації. Записи й дослідження українських колискових пісень мають давню історію, починаючи від перших записів «Русалки Дністрової» та закінчуючи сучасними дослідженнями Найвідомішим дослідником українських пісень XIX ст. був фольклорист-етнограф М. М. Костомаров.

Сучасні розвідки стосуються питання класифікації колискових, характеристики образів, дослідження ритмомелодики колісанок. Так, Анастасія Друзюк на прикладі текстів Рівненщини виділила окремий тип колискових із виховною функцією, у яких відтворено матеріалістичний світогляд українців. Авторка аналізує ритмомелодику пісень до сну, визначає роль поспівок та особливості звучання мелодії. Вона зазначає, що мелодія то вгору, то вниз повторює рух коліски, що сприяє заспокоєнню дитини [Друзюк : 92].

Українські фольклористи звертають увагу на використання у колісанках найпростішої загальноновживаної лексики, на відсутність складних поетичних прийомів і тропів, однорідність мотивів [Лановик : 568]. Науковці зауважують і моральний складник колискових: тексти спрямовані на виховання у дитини певних якостей [Друзюк : 93]. Деякі пісні мають розповідний складник. У таких колісанках відображається сприйняття світу та дається його оцінка.

Образи в колискових представлені в різних репрезентативних системах: візуальній, аудіальній, кінестетичній, нюховій, смаковій (теорія Д. Гріндера, та Р. Бендлера) [Бендлер Р., Гріндер Р :15]. Якщо скласти мовну (дискретну) карту колісанок, то можна виділити такі основні репрезентативні форми:

Аудіальні: колісочка та скрипіла [Сухобрус, Федас :95]; як горошок затуркоче [Давидюк :13].

Візуальні: прийде сіренький вовчок [Давидюк : 13]; коте сірий, коте білий [Давидюк :13]; [Давидюк : 21]; в червоних чоботях [Давидюк : 17]; носить ляльку в білій хустці [Сухобрус, Федас : 31]; прийшла нічка темна [Давидюк : 38]; мальовани вервечки [Сухобрус, Федас : 40]; пожене корівку; в зелену дубрівку [Давидюк : 45]; велике, як і я, біле, як лелія [Сухобрус, Федас : 34]; чорні очі, як теренець, біле личко, як паперець [Сухобрус, Федас : 41]; золотії вервечки, мальовані бильця [Сухобрус, Федас : 60]; тоненькі, біленькі, в неділю чистенькі [Сухобрус, Федас : 71]; колісочко нова з жовтого явора [Сухобрус, Федас : 111].

Кінестетичні: мої ручайки да одпочинуть [Давидюк : 12]; де хатина тепленькая [Давидюк : 12]; коте волохатий [Давидюк : 13]; бейте kota [Давидюк : 22]; буде тапло в хате, буда дитя спате [Сухобрус, Федас : 37]; ей сонце зйде, обогріє [Сухобрус, Федас : 42]; на м'якенькій подушечці [Сухобрус, Федас : 18]; зимна роса на пташечки [Сухобрус, Федас : 46]; кошулю тоненьку, на літо легеньку [Сухобрус, Федас : 51]; щоб ручки ня зболіли [Сухобрус, Федас : 61].

Смакові: чи солоденьким медочком [Сухобрус, Федас : 21].

Нюхові: з запашного васильочку [Сухобрус, Федас : 152].

Як бачимо, у колісанках найбільше візуальних та кінестетичних репрезентативних систем: найбільший вплив відбувається саме на відчуття зору та дотику. Дитина має відчувати себе захищеною, в теплій та затишній хаті, бачити рідне обличчя матері.

Заспокійливий ефект колискових полягає і в монотонній мелодії та простоті змісту. Одноманітність та ритмічність мелодії колискових співпадає з систематично повторюваними рядками: у кожній пісні наявна анафора або й наскрізний рефрен:

Ой люлечки, люлі,
Чужим дітям дулі,

Баю, баї, баї, бай,
Не лягай, дитя, на край –

Ой люлі, люлі, моя дитино,
Куди ітимо, тебе братимо [Давидюк : 17].

Повторення роблять колискові більш зрозумілими, спрощують їх сприйняття: над змістом повторюваного рядка не потрібно замислюватися, адже він уже осмислений. Деякі колісанки побудовані так, що кожен рядок повторюється по два чи більше разів. Найчастіше декілька разів озвучуються вигуки «люлі», «баю-бай». Вони набувають форм кліше і дублюються в багатьох колісанках. Можливо, такі повтори є тому, що колискові співала втомлена і сонна жінка, якій простий монотонний текст було легше співати.

Деякі колискові мають мотив замовлянь, що подеколи реалізуються в прийомі паралелізму. Мати бажає дитині щастя, долі в наказовій формі і ніби програмує майбутнє дитини:

Щоб ти спало, щастя мало,

Щоб росло, не боліло,

На серденько не скорбіло,

Батькові, неньці не наділо [Сухобрус, Федас : 187].

Може бути завуальована форма наказового способу: поки киця буде воркотати, то ти спи; поки я буду сіно класти, то ти паси бичків (і ін.), форма вказівки на будь-яку дію, спосіб «програмування» на певний вчинок: *киця буде воркотати, а дитина буде спати* [Давидюк, : 35]; *а я буду сіно класти, а ти будеш бичків пастити* [Давидюк : 44]; *будем дитя колихати і самі будемо спати* [Давидюк : 16]. Таких простих установок на роботу досить багато.

В окремих текстах життя дитини моделюється в яскравих образних описах. У таких колісанках змодельовані діалоги та конкретні події з детальною характеристикою образу, настрою, ситуації:

Кому, мамко, кому детально: кошулечку шиєш?

Тобі, мій синочку, бо на війну підеш,

– Вишийте, мамочко, з білими нитками,

Жеби-сьте впізнали межі вояками,

А іще вишийте самим діамантом,

Жеби-сьте впізнали межі регіментом [Сухобрус, Федас : 32].

Колісанок із діалогами мало, а ті, що є, проєктують образ ідеальної дитини-помічника:

Люляй, же мі, люляй,

Соколе-пахоле,

Чи ти мі поженеш

Волоньки на поле?

Пожену, мамочко,

Як буде світати

Не буде вам треба

Пастушка їднати [Сухобрус, Федас : 30].

Такі колісанки жінка могла співати тоді, коли втомлена роботою, мріяла про допомогу. У багатьох текстах у діалозі дитина сама пропонує допомогти. Ці пісні – візуалізація мрій.

Саме через колискові (проспівані виконавцем) у дитини формується своєрідна картина світу: дитя буде рости і не знатиме горя, у нього хороша доля, він ростиме ретельним господарем, що доглядатиме своє майно: складатиме сіно, пастиме бички, допомагатиме по господарству батькам, бо вони вже хворі. У господаря буде гарна дівчина.

Українські колискові пісні виконуються індивідуально, тому в багатьох текстах є чоловічі чи жіночі імена, бо ж адресовані конкретній дитині: Ромчикові, Іванкові, Марусеньці та іншим.

Окремим типом колискових є пісні, в яких використовується прийом шаржування (вживання гумористичних жартівливих текстів), він є своєрідною карикатурою на колісанки:

Коліхала баба діда

З вечора до обіда.

Спечу качку і качора

Спи діду до вечора» [Давидюк : 45].

Коліхали мене хлопці

То у люльці то в коробці.

Коробочка тарахтіла,

А я спати не хотіла

Коробочка тарах – тарах

Спати буду в білих штанах [Давидюк : 47].

Такі колісанки відображають особливості ментальності українців, їхню життєрадісність та оптимізм.

Із аналізу цих колискових можна зробити висновок, що в такого типу піснях виявлявся настрій того, хто співав. Коли мати була в поганому гуморі, то й у змісті колискової він відображався.

У збірниках чимало текстів із пестливими словами, у яких виконавиця може проявити такі почуття, як любов і ніжність до дитини, тому трапляються демінутивні, як-от *кашка, молочко, медочок* [Сухобрус, Федас : 21], *пташенятко, маленятко* [Сухобрус, Федас : 19].

Висновки. Отже, українські колискові є способом взаємодії матері й дитини та засобом впливу матері на дитя, на його сенсорну систему. Використовуючи теорію Д. Гріндера та Р. Бендлера, було проаналізовано мовну (дискретну) карту колісанок та визна-

чено, що образи в колискових представлені в візуальній, аудіальній, кінестетичній, нюховій, смаковій репрезентативних системах. Найбільший вплив виконавця на слухача здійснюється за допомогою кінестетичної та візуальної системи.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бендлер Р., Гріндер Р. *Структура магії*. Санкт-Петербург : Прайм-Еврознак. Т. 2., 2007. 257 с.
2. Давидюк Г. Повішу я колисочку. Луцьк : Вежа, 2020. 75 с.
3. Друзюк А. Колискові пісні Східної Волині (за матеріалами експедиційних записів). *Студії мистецтвознавчі*, 3–4. 91–101. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/StudM_2013_3-4_13.
4. Костомаров М. Малорусскій літературный сборникъ. Саратов : Типография губернского правления, 1859. 376 с.
5. Лановик М.Б., Лановик З.Б. Українська усна народна творчість. Київ : Знання-Прес, 2006. 591 с.
6. Сухобрус Г., Федас Й. Колискові пісні. Київ : Музична Україна, 1973. 235 с.

REFERENCES

1. Bendler R., Grinder R. (2007) *Struktura magii [The structure of magic]*. T.2. Sankt-Peterburg: Prajm-Evroznak,.
2. Davydiuk H. (2020) *Povishu ya kolysochku [I will hang the cradle]*. Lutsk: Vezha
3. Druziuk A. (2013) *Kolyskovi pisni Skhidnoi Volyni (za materialamy ekspedytsiinykh zapysiv) [Lullabies of Eastern Volyn]*. *Studii mystetstvoznachchi*, Retrieved fro http://nbuv.gov.ua/UJRN/StudM_2013_3-4_13
4. Kostomarov M. (1859) *Malorusskii lyteraturnyi sbornyk [Malorussian literary dictionary]*. Saratov. Typohrafiya hubernskaho pravleniya, . 376 s.
5. Lanovyk M.B., Lanovyk Z.B. (2006) *Ukrainska usna narodna tvorchist [Ukrainian folk art]*. Kyiv: Znannia-Pres.
6. Sukhobrus H., Fedas Y. (1973) *Kolyskovi pisni [Lullabies]*. Kyiv: Muzychna Ukraina.

T. V. NYKOLIUK

*Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Ukrainian and Foreign Linguistics,
Lutsk National Technical University, Lutsk, Ukraine
E-mail: toma.lntu@ukr.net,
<http://orcid.org/0000-0003-0440-5358>*

N. V. SHKLIKAEVA

*Candidate of Philological Sciences, Associate Professor of Department
of Ukrainian and Foreign Linguistics,
Lutsk National Technical University
Ukraine, Lutsk
E-mail: ira200601sand@gmail.com
<http://orcid.org/0000-0003-1324-8841>*

SEMANTIC FEATURES OF UKRAINIAN LULLABIES

The article analyzes Ukrainian lullabies, which are the way of interaction between a performer and a child by means of influencing the sensory system of the baby.

Using the theory of D. Grinder and R. Bandler, the linguistic (discrete) map of lullabies is characterized and it is determined that the images in lullabies are presented in visual, auditory, kinesthetic, olfactory, gustatory representative systems. The greatest influence of the performer on the listener is through kinesthetic and visual systems.

It is researched that many songs are characterized by monotony and rhythmic melody of lullabies, which coincide with systematically repeated lines. Repetitions make texts clearer, simplify their perception. Some lullabies are built in the way that each line is repeated two or more times. Exclamations “luli”, “bayu-bayu” are most often heard several times. They take the form of clichés and are duplicated in many songs.

The calming effect of lullabies lies in monotonous melody and simplicity of content (which is realized through many repetitions).

It is determined that some lullabies have a motif of conjuration, which are sometimes realized in the reception of parallelism.

It is concluded that in songs for the night the child's life is modeled in vivid figurative descriptions, the image of the ideal child as assistant is projected.

It is found that Ukrainian songs for children are performed individually, so many lyrics have male or female names.

A separate type of lullabies is characterized, those in which the cartoon technique is used. Several lullabies-curses are also analyzed.

It is determined that some lullabies have a narrative nature, like fairy tales at night. These are simple stories in a form of a song.

Key words: representative systems; visual system; kinesthetic system; auditory system; olfactory system; suggestive lullabies.